

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Petry Mondříkové

Temporální vztahy v českých barokních textech

Mgr. Petra Mondříková založila svou disertaci na důkladném a precizně provedeném výzkumu, na který se připravila studiem všech důležitých prací věnovaných problematice českého souvětí, parataxe a hypotaxe v češtině i problematice času. Excerptovala 44 barokních textů ze 17. a první poloviny 18. století; při excerptaci se zaměřila na sémantiku temporálních vztahů a (především) syntaktické prostředky jejich vyjadřování. Velké množství užívaných spojovacích výrazů promyšleně utřídila a zařadila je mezi ty, které se podílejí na hypotaktickém / parataktickém vyjadřování významů současnosti / předčasnosti / následnosti, ev. dalších podtypů a odstínů těchto významů. Rozlišila spojovací prostředky jednoduché a složené, dvojité a trojitě, výrazy korelativní (resp. kvazikorelativní). Výklad jednotlivých prostředků v příslušných oddílech je uspořádán abecedně a založen na dobře vybraných příkladech z barokních textů. K porovnávacím účelům autorka využila i databázi zpřístupněných na internetu oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR.

Analýzu i diferenční popis jednotlivých výrazů P. Mondříková provedla opravdu s velkou důkladností a nelze jí nic vytknout – z mého hlediska snad jen právě to, že celý výklad má podobu výčtu, seznamu, téměř slovníku spojovacích prostředků. Disertační práce by ale podle mého názoru měla mít podobu vědecké monografie, koncentrované na výklad vybraných problémů; podobný seznam bych si uměla představit spíše jako (velmi cennou!) přílohu disertace. Bylo by to určitě více „přátelské“ ke čtenáři, který by tak mohl číst souvislý text a do přílohy pouze výběrově, podle potřeby nahlížet.

Jako témata, která by mohla být v jednotlivých kapitolách takové monografie souhrnně zpracována (kvalitní podklady pro takové zpracování si autorka vytvořila v míře více než dostatečné), bych si představovala např.:

(1) Fascinující problematiku **slovnědruhovou**, která prostupuje celou disertací. Uvedené prostředky se pohybují mezi slovními druhy spojek (kterými se často stávají až druhotně, po složitých procesech funkčního vyhraňování), příslovcí, částic, citoslovcí, případně zájmen. Z původního tvaru ukazovacího zájmena se stává citoslovce a později se uplatní jako spojka. Funkci časové spojky získá i „partikule citoslovečného původu“. Citoslovce přechází v zájmené příslovce, ale jindy je považováno za „citovou, náladovou částici“. Spojkou se stává i „částice zájmeného původu“. Atd., atd. Jistě by stálo za to souhrnně a přehledně vyložit jednotlivé směry této slovnědruhové profilace.

(2) Problematiku **variabilního hláskového složení** spojovacích prostředků a jejich rozrůzněného zapisování (*kdy koliv, když koliv, kdykolivěc, když kolivěc...*; *dokud, dokad, dokavad, dokudkoli, dokudž, dokavadž, dokudž koli...*). Procesy, které vedou až k bizarním podobám typu *kolikrátžkoli, vždyckny, nejposléze, nejprvníčky, pozprvu...*

(3) S tím související téma **příklonek** (zesilujících?) *-ž, -ť* (*jakž, dokudž, asi i když, toť, tuť, potomť...*), o kterém v poslední době zajímavě píše P. Kosek. Kdy se připojují, k čemu, proč?

(4) Shrnujícím způsobem by bylo možno pojednat i **kombinatoriku** spojovacích prostředků.

(5) Za soustředěný pohled by stál rovněž aspekt **vývojový**, tj. proměny vybraných prostředků aspoň ve sledovaném období.

(6) Velezajímavá by mohla být kapitola o některých **syntaktických** jevech, na něž jsou rozdílné názory, a autorka by mohla svými daty některé z nich podpořit. Tak třeba u korelativ – je opravdu možno vedlejší větu časovou pokládat za přístavkovou, jak soudil K. Svoboda? Jsou věty se *sotva* vedlejší, nebo hlavní? Jsou věty s *až* časové, nebo někdy předmětné? Mají být výrazy *hned, pak, napřed, potom...* pokládány za spojky, nebo za větné členy? Atd.

(7) Bylo by možno koncentrovat se i na problematiku **stylistického** hodnocení: co všechno se nám z dnešního pohledu zdá být „knížní, archaické“, co spíše „hovorové, lidové“, které spojovací prostředky se podílejí na efektu specifického exaltovaného patosu některých barokních památek (*aj, hle, tuť již, i uzřel...*)...

K tomu všemu se P. Mondříková vyjadřuje – uvádí ovšem tyto komentáře buď u jednotlivých spojovacích výrazů (s častým opakováním), nebo rozptýlené v poznámkách pod čarou. Raději bych je odtud vyzdvihla a povýšila na hlavní text monografie – změnila bych tedy celé její vertikální členění. Pokud bude autorka uvažovat o publikaci disertace (jistě ano, vždyť z jihočeského pracoviště jsme zvyklí očekávat hodnotné barokistické publikace), doporučovala bych úpravu v naznačeném směru, s ohledem na předpokládané čtenáře.

Už jsem se zmínila o tom, že autorka poctivě prostudovala a shrnula odbornou literaturu ke svému tématu. Dokládá to velmi bohatý seznam literatury. Nepatřím mezi ty, kdo jsou přesvědčeni, že seznam má obsahovat pouze práce, k nimž se v textu skutečně odkazuje. Podle mne lze uvádět i texty inspirativní, stojící jaksí v pozadí našich interpretací. Seznam literatury v této disertaci však obsahuje i některé překvapivé tituly, nebo celé skupiny. Zajímalo by mne, k čemu autorka využila početnou skupinu textů hermeneutických (Gadamer, Ricoeur, Hroch, Sousedík); nebo Úvod do lingvistické antropologie, Kořenského knížku *Člověk – řeč – poznání, naši publikaci Jazyk – média – politika* (která se opravdu týká žhavé současnosti), nebo třeba studii L. Hřebíčka *Sémantické slapy v textových strukturách*.

Oceňuji přesné a kultivované vyjadřování autorky disertace, ve kterém jsem zaznamenala jen zcela ojedinělé nedostatky: Např. na s. 13: *Termín spojovací prostředek chápeme ve svém významu velmi široce...* (má být *v jeho významu*); na s. 142, 163: kontaminace dvou způsobů stupňování (*méně sevřenější, více sevřenější*).

Petra Mondříková pokládá za jeden z hlavních výsledků své práce potvrzení neporušené kontinuity jazykového vývoje mezi obdobími humanistickým, barokním a obrozenským. Skoro se domnívám, že o této vývojové kontinuitě už dnes nikterak nepochybujeme – ale jistě je prospěšné ji nadále prokazovat a argumentovat v její prospěch. Originálnější a zajímavější výsledek výzkumu bych osobně spatřovala spíše v tom, že autorka doložila nesmírnou variabilitu jednotlivých prostředků a způsobů vyjadřování jednotlivých temporálních vztahů – a tedy i diferencovanost, neustálenost, neusazenost češtiny ve sledovaném období, která by možná stála (v oblasti temporálnosti) za podrobnější zhodnocení. Jistě nás nijak nepřekvapí, že už v 17. – 18. století byly ze spojovacích prostředků s temporální sémantikou nejvýrazněji zastoupeny *když, dokud, hned jak, než, až*, z korelativ *tehdy (tehdež), když...* – stejně jako v češtině současné; ale kolik nejrůznějších podob a modifikací mohly mít v češtině barokní, a co všechno k nim ještě přistupovalo z okruhu příslovcí, částic, citoslovcí! S úžasem si dnes uvědomujeme, že třeba pro nás zcela běžná spojka *jakmile* v sobě zahrnuje někdejší příslovce, resp. evaluativní částici, že se kdysi vyskytovala v podobách *jak mile, jak míle, jak milé...*

Nejsem odbornice na barokní češtinu – zatímco kolegyně Mondříková nepochybně ano, svou disertací to prokázala a zhodnotila tak kvalitní školení, jakého se jí prostřednictvím doc. Janečkové a dr. Alexové dostalo. Svě výše uvedené výhrady vyvozují z poměrně bohatých zkušeností s častým oponováním doktorských prací; týkají se především způsobu prezentace výsledků, nikoli výsledků samotných, které jsou přesvědčivé a podle mého soudu odpovídají požadavkům kladeným na doktorské disertace. Výsledků tohoto soustavného a fundovaného výzkumu si vážím, a proto doporučuji, aby disertace byla přijata jako vhodný podklad k obhajobě a aby Mgr. Petře Mondříkové v případě úspěšné obhajoby byla na základě této práce udělena vědecká hodnost Ph.D.

V Praze dne 17. května 2013

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.
Ústav pro jazyk český AV ČR
a Ústav translatologie FF UK

Posudek disertační práce Mgr. Petry Mondříkové

Temporální vztahy v českých barokních textech

Po období programového nezájmu o barokní češtinu se objevuje v posledních desetiletích řada prací zkoumajících z různých zorných úhlů jazykovou problematiku tohoto období. Mezi ně se nyní řadí i předkládaná monografie Petry Mondříkové, která patří do širšího okruhu badatelské činnosti Jihočeské univerzity.

Posuzovaná práce je uvedena pod poměrně širším názvem, než je vlastní zpracování problematiky. Své osobité pojetí tématu pak autorka upřesňuje, když v první kapitole zdůvodňuje výběr tématu a uvádí cíle a metody disertační práce. Pro práci tohoto druhu je zásadně důležité, jaký východiskový materiál autorka zvolí. posuzovaném případě je třeba zdůraznit jednak velkou šíři a obsáhlost materiálové báze, tj. 44 různých pramenů, jednak i to, že mezi ně patří celkem čtyři díla, u nichž autorka vycházela z dobových starých tisků. Za důležité pro volbu východiskového materiálu pokládám, že hlavní oporou pro pohled na syntaktické vztahy tvoří soubor homiletických spisů.

Ve snaze o tematickou pestrost materiálové báze zařadila Mondříková mezi zkoumaná díla i text evangelií z Bible svatováclavské, jak je vydal v r. 1991 M. Kopecký. To je ovšem dost problematická záležitost: jak je totiž dnes již známo, text evangelií představuje archaizující jazyk vysokého stylu, založený na textu Kralické bible i jiných starších překladů. Zcela konkrétně tuto problematičnost ukazuje doklad na s. 182 pro užití konektoru *pak*. Uvedený konektor se objevuje v textu Ježíšova rodokmenu v Matoušově evangeliu celkem v dvaceti šesti po sobě následujících výpovědích. V tomto případě se dokonce text Svatováclavské bible zcela shoduje nejen s Biblií kralickou, ale zároveň i s našimi nejstaršími biblickými překlady v biblích Olomoucké a Drážďanské. Podobné nebezpečí může být také u dokladů z Božanova kancionálu.

Mezi zkoumaná díla zařadila autorka také dvě práce známého humanistického autora Šimona Lomnického z Budče *Kupidova střela a Děťinský rápek* a podobně i mravokárné dílo Nathanaela Vodňanského z Uračova *Theatrum mundi minoris. Široký plac aneb zrcadlo světa*. To není z hlediska tématu rozhodně na závadu, ale bylo by vhodné v práci více zdůraznit záměrné využití těchto děl, aby vynikl vztah humanistických a barokních syntaktických prostředků. Ostatně samotné doklady z těchto děl při sledování temporálních vztahů autorka často uplatňuje.

Druhá kapitola práce je věnována teorii a terminologii temporálních vztahů v dosavadních lingvistických pracích. Nejdříve jde o vymezení pojmů parataxe, hypotaxe, hlavní a vedlejší věty, jak se to vyskytuje u Bauera, Trávníčka, Kopečného a Svobody. Dále autorka pojednává o tom, jak je systematicky zpracována vývojová problematika českého souvětí u různých autorů, a to počínaje *Skladbou jazyka* českého z r. 1863 od V. Zikmunda, později v monografiích J. Gebauera, F. Trávníčka a J. Bauera. Opírá se při tom většinou o celkové hodnocení J. Pleskalové. V případě Bauerova *Vývoje českého souvětí* je však

vzhledem k pojednávanému tématu žádoucí upozornit, že Bauerovo hodnocení barokního období je dobově poplatné, a proto se mu autor ze známých důvodů vyhnul. Přímou se k tomu vyjádřil v úvodu (s. 10): *Toto období není organickým pokračováním staršího vývoje, nýbrž má svou vlastní problematiku, vyplývající z omezení funkcí spisovného jazyka a z částečného přervání spisovné tradice... Můžeme je proto v této práci zatím pominout.* Z uvedeného důvodu považují pouhou poznámku, kterou Mondříková uvedla pod textem na s. 30, za málo přesnou, snad i zavádějící. Jako cenná se ukazuje v autorčině pohledu práce K. Svobody, jeho *Kapitoly z vývoje české syntaxe hlavně souvětí*, neboť dokládá názor o neporušené vývojové kontinuitě mezi obdobími veleslavínským a obrozenským.

Při teoretickém pohledu na problematiku temporálních vztahů v češtině sleduje autorka široký okruh badatelů a jejich osobitých přístupů, ať jde o názory týkající se vývoje jazyka, tak i o představitele zabývající se vztahy v současném jazyce. Bere v úvahu nejen známé monografie, ale také mnohé významné časopisecké studie. Svůj osobní přístup k problematice vidí v tom, že osou jejích výkladů jsou významové odstíny časových vztahů, které ilustruje výběrem dokladů s reprezentativním zastoupením spojovacích prostředků.

Vlastní těžiště práce P. Mondříkové, vycházející z analýzy jazykového materiálu zvolených památek, tvoří tři následující obsáhlé kapitoly, věnované vztahům současnosti (3.kap), předčasnosti (4.kap.) a následnosti(5.kap.). Ve všech třech kapitolách se autorka snažila o jednotný pracovní přístup, i když s určitými modifikacemi danými povahou pojednávaného temporálního vztahu. Pro sledování temporálních vztahů z hlediska současnosti, předčasnosti a následnosti byly pro ni inspirací a oporou především práce současných badatelů z oblasti nové češtiny. Kladně hodnotím, že dovedla spojit práci na starším materiálu se současnými teoretickými východisky.

U každého z uvedených temporálních vztahů, ať jde o hypotaktické nebo parataktické vyjádření, podrobně uvádí nejdříve soubor příslušných jednoduchých a složených spojovacích prostředků tak, jak je získala díky vlastní excerpci. Tyto spojovací prostředky se snaží výstižně charakterizovat z hlediska jejich funkce při realizaci určitého významového temporálního odstínu. Všechny tyto prostředky, nejčastěji spojky a příslovce, řadí důsledně podle abecedy. Je to jeden z možných přístupů při výčtu a popisu získaného materiálu. Dávám však autorce v úvahu, pokud bude uvažovat o publikování své disertační práce, aby raději volila řazení podle toho, které prostředky jsou nejčastější, a tedy typické pro určitý temporální význam, teprve pak ty, které jsou řídké a naposledy zcela individuální, charakteristické pouze pro jednu památku nebo jednoho autora. Takovým případem jsou např. spojovací výrazy *když kolivěc*(s.53), *kdyžkolivěč* (s. 217), *nejprvníčky – ale potom* (s.166) aj. v korespondenci Z. Černínové. Pro zpřehlednění práce bych rovněž viděla jako užitečné uvádět vedle sebe varianty typu *kolikrátkoli // kolikrátkoli // kolikrátkekoliv // kolikrátkekoliv* (s. 53-54), pokud jde o týž časový odstín. Ukazuje to na značnou variabilitu tehdejších spojovacích prostředků, v mnohých případech ovšem variabilitu zděděnou z doby dřívější (v konkrétním případě to lze vidět v excerptech z Vodňanského).

Po spojovacích prostředcích sleduje autorka podobně v abecedním pořadí výrazy korelativní. U nich je abecední pořadí ještě problematičtější. Uvádět v nadpisu *hned – když*

nebo podle textu *když – hned* (s. 59-60) ? I v těchto případech by snad bylo vhodné spojovat dvojice ve vyšší celky, např. to ukazuje s. 63, kde jsem to naznačila přímo v textu.

Jako variantní lze považovat ještě i v barokním období také *když a kdy*. Rozdíl je především v kvantitativním využití. Ukazují to dobře jak doklady v autorčině práci (s.49), tak příklady ze staré češtiny, které uvádí J. Bauer ve Vývoji českého souvětí (s. 238). U časové spojky *jakž* opět nacházíme doklady v Bauerově práci (252-253).

Pokud jde o časovou spojku *jakmile*, autorka uvádí tři příklady na psaní dohromady a jeden příklad na psaní oddělené dokonce spojkou *jak ale mile* uslyší jméno Maria... (s.93). Vzhledem ještě k příkladům z obrození, které uvádí a objasňuje K. Svoboda všechny s odděleným psaním, a k uvedenému případu s Mondříkové se spojkou *ale*, lze ještě uvažovat v souladu s Koskem o relativní samostatnosti komponentů. Pokud je v citovaném dokladu psaní spřežek oddělené, vidím to jako důvod pro oddělené psaní i v názvu, např. na s. 78 v dokladech z listů Z. Černínové *při tom a při tom taky*.

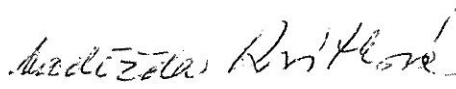
U parataktických vyjádření temporálních vztahů, ať jde o současnost nebo následnost, si autorka všimá také textových spojení tím, že uvádí jednoduché i složené konektory a objasňuje jejich úlohu v nadvětném spojení.

Ke třem stěžejním kapitolám připojila autorka ještě poslední, tj. 6.kapitolu nazvanou Modifikace temporálního vztahu v barokních textech. Je to ovšem pouze upozornění na další relativně samostatnou problematiku bez dalšího objasnění prostřednictvím jakéhokoliv příkladu.

Jako celek se předložená práce P. Mondříkové se vyznačuje promyšlenou strukturou, přehledností a zejména jazykovou kultivovaností, autorka výstižně charakterizuje jednotlivé odstíny temporálních vztahů. Přínos práce vidím především v tom, že ukazuje velikou šíři možných a uplatněných jazykových prostředků. Ukazuje tak souvislosti, o nichž se dříve nevědělo nebo alespoň nepublikovalo. Např. autorka dokládá užití spojky *zatímco* (s. 55-56) o níž se uvažovalo až ve spojení se současnou spisovnou češtinou. V případě závěru je ovšem třeba upřesnit formulaci týkající se nepřerušené kontinuity jazykového vývoje mezi obdobími humanistickým, barokním a obrozeným. Ta je sledovanou prací skutečně doložena, ovšem důležité je dodat, že je doložena z pohledu vývoje spojovacích prostředků.

Závěrem ráda konstatuji, že posuzovaná práce splňuje požadavky, které jsou na práci tohoto druhu kladeny. Proto ji také plně **doporučuji k obhajobě**.

V Praze 29. dubna 2013

Doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc.